

Таким чином в результаті роботи розглянуто й запропоновано:

- основні стани, що характеризують всі можливі відношення студента до набутих у процесі навчання знань; імовірнісний критерій якості підготовки студентів; модель матриці перехідних ймовірностей.

Використання запропонованого підходу дає можливість визначати час і місце контролю рідних видів підготовок, так, щоб процес навчання відбувався найбільш оптимальним чином, визначати для кожного навчального курсу відповідність між кількісними та якісними характеристиками навчального процесу.

Література

1. Корсак К.В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів. Монографія. – Київ, 1997. – 209 с.
2. Аткинсон Р., Бауер Г., Кротерс Е. Введение в математическую теорию обучения. – М.: Мир, 1979. – 486 с.
3. Бородкин С.М. Структурный анализ балльных экспертных оценок методом экстремальной группировки // Одесса. – 1991. – С.225-227.

*Лаппо В.В.
Прикарпатський університет
імені В.Стефаника*

ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ТА ВИХОВАННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНІ КАТЕГОРІЇ

Сучасне суспільство, характерними рисами якого є інтенсифікація всіх сторін життєдіяльності людини, інформаційний вибух, ускладнення суспільних та урізноманітнення особистісних відносин, спонукає по-новому осмислити зміст понять “соціалізації” та “виховання” як визначальних умов формування особистості. Актуальність проблеми полягає в тому, що соціологи визнають пріоритет соціалізації і практично не оперують поняттям “виховання”. На відміну від соціологів, педагоги акцентують увагу на вихованні, не приділяючи належної уваги процесам соціалізації. Для вирішення означеної проблеми необхідно піднятися від соціологічного та педагогічного рівнів на вершину філософського світогляду. Адже лише філософія здатна узагальнити наукові досягнення соціологічних, педагогічних та інших галузей гуманітарного знання, і за допомогою діалектичного методу проникнути в суть як соціальних, так і педагогічних проблем.

З філософської точки зору, соціалізація особи відбувається протягом всього свідомого життя людини, поза як, жити в суспільстві і бути поза суспільством, є практично неможливим. Вже в перші хвилини життя дитина підпадає під вплив людей, що її оточують. У відповідності з її розвитком коло цих людей невпинно розширюється. Їх вплив на психіку дитини стає дедалі інтенсивнішим та різноманітнішим. Завдяки цьому в мозку дитини встановлюються стійкі міжнейронні інтегральні зв'язки, і таким чином виникають перші прояви свідомості. Дитина стає біосоціальною істотою. А в подальшому своєму розвитку під впливом багатоманіття соціальних факторів формується як особистість, тобто свідомий і самодостатній член суспільства.

Соціалізація особи, зокрема дитини, відбувається через її спілкування з іншими людьми. В ході спілкування здійснюється взаємовплив між людьми, який, власне кажучи, і є змістом соціалізації. Спілкування може бути безпосереднім й опосередкованим, свідомим і неусвідомленим, довільним і мимовільним, рівноправним і нерівноправним, достатнім або недостатнім, реальним й уявним, одноплановим та різноплановим тощо.

Спілкування як активний міжособистісний зв'язок в різних ситуаціях може бути причиною і наслідком, формою і змістом, необхідністю і випадковістю, можливістю тих суспільних відносин, в які вступають поміж собою люди як соціальні суб'єкти. Відтак вони свідомо чи несвідомо, закономірно або стихійно, здійснюють взаємовплив, тобто те, що ми називаємо соціалізацією особистості.

Ефективність та різноплановість соціалізації особи залежить від її індивідуальних якостей (віку, задатків та здібностей, особистих потреб тощо), а також від зовнішніх обставин, які так чи інакше впливають на розвиток особистості. Зовнішні обставини процесу соціалізації утворюють такі соціальні інституції як: сім'я, родина, товариства, територіальна громада, те що ми називаємо "вулиця", етнічна група, держава і т. д. Кожна з означених інституцій здійснює певний, лише їй властивий, соціальний вплив на особу. Завдяки цьому людське суспільство є не просто певною сукупністю індивідів. Кожна людина в суспільному житті виступає одночасно в якості сім'янина, родича, товариша, патріота і громадянина. Питання в іншому, яким (добрим чи поганим), з суспільної точки зору, сім'янином, родичем, товаришем, патріотом чи громадянином була та чи інша особа. Те якою вона буде, вже залежить від існуючої в суспільстві системи виховання.

Виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, багатьма об'єктивними і суб'єктивними факторами.. Вихователь, в широкому розумінні

цього слова, це той, хто прагне віддати і віддає себе (свою працю, знання, досвід тощо) своїм вихованцям. Тут мимоволі приходиться на пам'ять наш педагог В. О. Сухомлинський і його "Серце віддаю дітям". Вихованець, це той хто, так чи інакше, сприймає виховний вплив вихователя. Більше того, вихованець майже завжди пропускає через власну свідомість спрямований на нього виховний вплив вихователя, співставляє його з іншими впливами, і вже у перетвореному вигляді сам рефлексує (віддзеркалює на вихователя) свій вплив. Отже, вихователь стає вихованцем, а вихованець виступає в ролі вихователя. Вихователями можуть бути батьки, родичі, неформальні лідери, учителі в школі та вихователі дитячих садків, ба навіть випадкові перехожі на вулиці. А вихованцями можуть бути не лише діти, але й дорослі люди, тому, що виховання – це свідомо обумовлений взаємовплив двох сторін цього процесу.

Принагідно відзначимо ще й те, що поняття "вплив" вже згадувалося нами вище при розгляді категорії "соціалізація". Однак, тут не має логічної помилки, або смислової накладки, адже поняття "вплив" являє собою зміст категорій "соціалізація" та "виховання", є ключовим у розумінні цих двох процесів.

Окрім цього, спільним для соціалізації та виховання є те, що і соціалізація і виховання відбуваються тоді, коли люди вступають в суспільні відносини; пряме чи опосередковане спілкування.

Соціалізація і виховання забезпечують формування особистості адже:

1. Як соціалізація, так і виховання – це історично обумовлені, та соціально детерміновані процеси взаємодії та наступності поколінь;
2. Характер соціалізації і виховання визначається рівнем соціально-економічного, науково-технічного, політичного та духовного розвитку суспільства.

І все ж таки, було б не вірним вважати соціалізацію та виховання тотожними категоріями, оскільки між ними існує низка суттєвих відмінностей. Так, соціалізація – це об'єктивний і всезагальний процес впливу суспільства на особу. Цей вплив здійснюється через дію різноманітних соціальних інституцій. Виховання завжди відбудеться між конкретними вихователем та вихованцем, в конкретний час і в конкретному місці. Тому буде хибним стверджувати те, що суспільство є вихователем людини, що саме життя виховує людину, як особистість. Говорити слід, приміром так: "я вийшов в люди, став саме таким, а не іншим, завдяки демократичним процесам в Україні за роки її незалежності". Завдяки "своїм університетам" М. Горький швидко пройшов всі етапи особистої соціалізації, але при тім він не одержав належного виховання.

З другої сторони, нікому не прийде в голову, сказати, що його батьки проводили з ним соціалізацію. Батьки, рівно як і працівники освіти, здійснюють не соціалізацію, а виховання.

Всі засоби масової інформації, сфера обслуговування населення, культура виконують властиву їм соціалізуючу функцію, і лише окремі теле- і радіо-передачі, окремі літературні твори і культурно-просвітницькі заходи виконують функцію виховання.

Соціалізація – це стихійний процес, що включає в себе безліч різноманітних випадковостей (того, що ми називаємо “примхами” чи “дарунками долі”), і формування особистості відбувається в силу обставин, що склалися. Протилежно до цього, виховання здійснюється як необхідний спрямований на розвиток особистості процес. Тут доречним буде навести прислів'я: “Що посієш, те й пожнеш”.

Соціалізація – це безперервний процес суспільного впливу на формування особистості, що здійснюється, як на рівні її свідомості, так і її підсвідомості. Безперервність соціалізації обумовлюється тим, що людина постійно отримує нову інформацію. Це спонукає її повсякчас усвідомлювати своє місце в соціальній дійсності, що її оточує, і відповідно, постійно коректувати свою діяльність згідно нових обставин. Навіть у своїх снах людина відчуває себе в умовах людського соціуму.

В свою чергу виховання – це фрагментарний спорадичний свідомий процес. Виховання здійснюється лише тоді, коли у вихователя з'являється в тому потреба та можливості (“А мати хоче научати, та соловейко не дає”).

Якщо стратегічною метою (ідеалом) соціалізації є соціальна гармонія суспільства, то головною метою виховання (його ідеалом) є всебічно і гармонійно розвинута особистість.

В ході соціалізації дитина засвоює той досвід, саме ті знання та уміння, які дозволяють їй належним чином адаптуватися до реалій суспільного життя (з усіма його плюсами і мінусами). Завдяки соціалізації особа прагне до досягнення успіху, завоювання “свого місця під сонцем”. Тут доречно буде застосувати таку максиму: соціалізація вчить людину тому “як поміж вовків жити, та як по-вовчому вити”.

В супереч цьому, наскрізним стрижнем виховання є і завжди буде моральний імператив. Виховання спрямоване на всебічний розвиток особистих здібностей та власних якостей дитини і таким чином, перетворення її на унікальну особистість, яка може протистояти суспільним негараздам, здатну здійснювати благодотворний вплив на оточуюче її соціальне середовище.

Якщо соціалізація завжди нівелює людські особистості, нав'язує їм загальноприйнятий спосіб життя та стереотипи поведінки, то виховання завше прагне до виділення особистості з людської маси, ставить особистість над суспільством, для якого особистість має бути найвищою цінністю.

Відмінності між соціалізацією та вихованням можна побачити на всіх рівнях розвитку людських спільнот. Так візьмемо, наприклад, на мікрорівні сім'ю – повну благополучну сучасну сім'ю. В багатьох випадках можна спостерігати те, коли батьки з самих благих намірів дозволяють своїй дитині абсолютно все: купують їй комп'ютерні ігри, коштовні речі, ляльки “Барбі”, влаштовують дітей в престижні гуртки та спортивні секції, організують дорогі екскурсії, тощо. Тут слід визнати те, що всі ці батьківські “подвиги” суттєво сприяють соціалізації дитини в суспільне життя. Однак, виникає запитання: чому буває так, що в благополучних сім'ях виростають погано виховані діти? Відповідь знаходиться на поверхні – цих дітей ніхто не виховував.

В інших сім'ях навпаки – батьки постійно займаються з дітьми, привчають їх до чистоти і порядку, прищеплюють їм естетичні смаки та моральні якості, і при тім батьки все роблять для того, щоб оберегти свою дитину від негативного впливу оточуючого середовища. Батьки цим самим виховують в першому початковому значенні цього слова свою дитину від суспільства. Результат такого виховання відомий. Дитина стає соціально безпорадною, будучи добре вихованою, вона не здатна до самостійного вирішення життєвих проблем, майже завжди вступає в конфлікти з оточуючим її соціальним середовищем, що дуже часто закінчується для неї трагічно.

А тепер піднінемося з мікрорівня соціальних спільнот на макрорівень – від сім'ї до етносу. Відомо, що більшою або меншою (в селах більшою, в містах меншою) мірою дитина живе в оточенні свого етносу, чи етнічної групи. Відповідно своєму зростанню дитина постійно сприймає різноманітні атрибути життя свого етносу, його традиції, звичаї, обряди і т.д. Часто вона сама бере активну участь в цих обрядах, дотримується традицій і звичаїв. При тім запитаємо себе, чи багато людей, які відправляються в чужі краї не забувають захопити з собою бодай би грудочку рідної землі, що б носити її під серцем, живучи в далеких краях, куди їх закинула доля.

З другої сторони, можна навести багато прикладів, що засвідчують те, коли людина живе далеко від свого етносу, можливо вона і не знає всіх його традицій, обрядів та звичаїв, і не зважаючи на це, вона ладна віддати життя задля того, що б її рідному народу жилося хоча б трішечки краще.

В першому випадку дитина підпадає під вплив етнічної соціалізації, і поряд з цим їй бракує етнічного виховання. В другій ситуації, будучи поза рамками етнічної соціалізації, вона стає саме такою лише завдяки її етнічному вихованню. Адже далеко не всі, хто регулярно відвідує церкву, обов'язково живе згідно заповідей Божих. І навпаки, глибоко релігійні люди, які ведуть праведний спосіб життя, легко обходяться без Церкви.

І нарешті, завершуючи розгляд суттєвих відмінностей між соціалізацією та вихованням, ми повинні застерегти від думки про те, що соціалізація – це щось вкрай негативне і непотрібне, а виховання – це цілком позитивне явище. Соціалізація та виховання представляють дві органічно пов'язані сторони одного і того самого процесу – процес формування особистості, наповнення її свідомості суспільним змістом. Справа в тому, що суттєві відмінності об'єктивно зумовлюють внутрішню суперечність між соціалізацією та вихованням. Умоглядне висвітлення цієї суперечності дозволяє зробити висновок про те, що саме ця суперечність є причиною майже всіх сучасних педагогічних проблем.

Суперечність між соціалізацією та вихованням знаходиться в одному ряду з такими визначаючими характер сучасного суспільства суперечностями, як суперечність між світовою глобалізацією та етнізацією, новаціями та традиціями, цивілізацією та культурою. Як би не існувало цих суперечностей, ми вже давно жили б в ідеальному суспільстві, де педагогіка, так як й інші гуманітарні науки, була б не потрібна. Однак, саме суперечність між соціалізацією та вихованням ставить перед педагогічною наукою цілий каскад все нових проблем, і цим спонукає її до постійного саморозвитку, зумовлюючи зростання її ролі в суспільно історичному прогресі людства.

Вирішення суперечностей між соціалізацією та вихованням є можливе лише в процесі практичної діяльності зацікавлених у формуванні досконалої особистості суб'єктів – сім'ї, школи, громадськості, державних органів, закладів культури та інших соціальних інституцій.

У науковій сфері цю суперечність вирішують система соціологічних наук (для яких соціалізація особи є предметом, а виховання – об'єктом наукових досліджень) та система педагогічних наук (для яких виховання особистості являє собою предмет, а соціалізація – об'єкт вивчення). Саме тому, слід вважати вельми актуальним завданням органічно поєднати зусилля науковців і практиків в галузі педагогіки та соціології, і таким чином, домогтися того, що б в будь-якому випадку соціалізація несла в собі виховний заряд, а виховання завжди мало соціальну спрямованість.

Вкрай необхідно подолати такий стан речей, коли сім'я та школа виховують одне, а суспільство вимагає зовсім іншого. Тут дуже важливо підняти роль позашкільних виховних закладів, культурно-просвітницьких установ, релігійних та добродійних організацій. За нашим глибоким переконанням, дитина повинна бути максимально зайнятою корисною діяльністю. З самого малечку вона мусить постійно чимось, або кимсь клопотатись, виконувати посилені соціальні функції в сім'ї, дитячому садку, школі, тощо. Не треба залишати дитині вільного часу, оскільки вона просто не вміє корисно ним розпоряджатися. Головне, щоб дитина була здоровою, нагородованою, життєрадісною та зацікавленою, і ні в якому разі дитина не повинна бути віддана сама собі. Нам можуть сказати, що для дитини такий спосіб життя може бути занадто тяжким. Ми запитаємо в свою чергу: чому дитині повинно бути легко? Адже загальновідомим є той факт, що майже всі проблеми з дітьми виникають через надлишок у дітей вільного часу, і так званого "безхмарного дитинства". Постійна завантаженість дітей життєвими клопатами виховує почуття причетності до життя їх сім'ї, школи, оточуючого соціального середовища, що перетворює процес стихійної соціалізації в процес цілеспрямованої і контрольованої соціалізації. Максимальне завантаження дитини значно утруднює її життя, і це – добре. Скажемо більше – дитина повинна страждати тому, що саме страждання лікує душу, виробляє волю і здатність дитини до співчуття. Важливо те, щоб дитина страждала не за себе, а за те, що комусь боляче. Тоді вона неодмінно буде тішитися чужими успіхами, буде рада щастю близьких їй, або навіть і далеких для неї людей.

В період старшого дошкільного віку свідомість дитини поступово долає рамки сімейного та родинного соціумів. Увага та інтереси дитини все більше спрямовуються не лише на ближніх, але й на дальніх (тих, які не мають безпосереднього значення для її життя) людей. Відтворюючи в уяві великі кількості людей, дитина намагається уможливити розділити їх на певні групи, визначити характерні ознаки та якості, що відрізняють одні групи людей від інших. Відповідно цьому, дитина визначає власну причетність до певної (своєї) соціальної групи. У спілкуванні зі сторонніми (не рідними) людьми, з іншими дітьми, слухаючи розмови поміж дорослих, через радіо і телебачення, спостерігаючи велелюдні культурні, або громадсько-політичні акції, дитина сприймає інформацію, що допомагає їй зробити висновок на кшталт: це ми – це вони, ми тут – вони там, нас багато (мало) – їх багато (мало), ми "свої" – вони "чужі", я серед своїх, або я серед чужих". Моє життя залежить від своїх, тому свої ближчі і кращі від чужих. А хто ж тоді свої? Своїх дитина відрізняє за рідною мовою, зовнішністю, особливостями в одязі, побуті, за

характерними традиціями, звичаями та обрядами. Так починається етнічна соціалізація дитини. Дитина інстинктивно відчуває те, що для неї життєвоважливим є бути серед своїх. Тому вона завжди прагне вияснити для себе, що таке “наші люди”, “рідний край”, “мій народ” тощо.

Так природно складаються сприятливі умови для етнічного виховання дитини. Роль вихователя (батьків, родичів, вихователів дитячих садків та учителів в школах) полягає тут в тому, щоб виробити у дитини переконання того, що – все наше є для нас найкращим, наймилішим, найправильнішим. Дитина мусить знати, що являє собою правда і сила рідного народу. Зауважимо при цьому те, що засвоєння дитиною етнічних цінностей повинно відбуватися не лише на раціональному, а більше навіть на емоційно-чуттєвому рівні, тому, що розум може лише поважати, і тільки душа здатна любити. Любити можна те, що тішить зір, ніжить слух, є приємним як для душі, так і для тіла. Відповідно, вихователь за допомогою словесних, наочних, технічних засобів повинен вміти створити у внутрішньому світі дитини “етнічну гармонію душі”, і цим забезпечити формування соціально самодостатньої та етнічно самобутньої особистості.

На наш погляд, розумове виховання розвиває розум, трудове виховання загартовує волю, моральне виховання – збуджує сумління, естетичне виховання формує смаки, а етнічне виховання формує у дитини менталітет.

Однак, виховання одного лише менталітету є для дитини абсолютно не достатнім. Окрім всього іншого, вихователь повинен навчити дитину гідно та толерантно поводити себе у спілкуванні з представниками інших етносів, чи етнічних груп, виховати у дитини прагнення пропагувати та захищати дорогі для неї етнічні цінності, як серед свого етносу, так і в середовищі інших етнічних соціумів. Це дасть дитині реальну можливість швидко, ефективно і безболісно влитися в суспільне річище етнічної соціалізації, дозволить їй свідомо пройти через етапи етнічної самоідентифікації, суспільної адаптації і реалізувати себе як патріота рідного народу, своєї Батьківщини.

На завершення спробуємо підсумувати все вище сказане, зробити деякі теоретичні та практичні висновки. Так зокрема:

1. Розвиток особистості людини (дитини) відбувається під впливом великої кількості різноманітних природних та суспільних факторів. Від сукупності цих факторів, співвідношення та інтенсивності їх впливу залежить те, чому людина (дитина) є саме такою, а не інакшою.

2. Вхідження дитини в суспільне життя здійснюється через наповнення її духовного світу суспільним змістом – того, що ми називаємо усупільненням особистості. Це відбувається в процесі соціалізації та виховання особистості.

3. Соціалізація особи здійснюється під безпосереднім впливом на неї оточуючого її соціального середовища. Виховання як свідомий і цілеспрямований вплив вихователя, в тій чи іншій мірі, опосередковує процес соціалізації особи. Соціалізація та виховання є двома сторонами одного й того самого процесу, і розділити їх можна лише умовляно в сфері наукової теорії.

4. Розділення соціалізації та виховання є необхідним для того, щоб розкрити суть внутрішньої між цими протилежностями суперечності, що постійно прагне до свого вирішення, і тим повсякчас породжує масу педагогічних проблем, спонукаючи педагогіку до життя і невинного розвитку.

5. Аналіз процесу соціалізації та виховання дає нам розуміння того, що соціалізація є предметом вивчення для низки соціальних наук та об'єктом для педагогічних наукових досліджень. І навпаки, виховання являє собою предмет вивчення педагогіки і об'єкт соціальних досліджень.

6. Виходячи з вищесказаного, ми цілком правомірно приходимо до усвідомлення гострої необхідності в органічному поєднанні наукових потенціалів соціології та педагогіки, і створення принципово нової науки назва якої – соціальна педагогіка. Соціальна педагогіка повинна перетворитися з однієї з галузей педагогічного знання в її значну і найважливішу складову частину. Вона сама мусить складатися з багатьох галузей соціально-педагогічного спектру, таких як: педагогіка праці, педагогіка політики, педагогіка права, педагогіка підприємництва, педагогіка мистецтва, педагогіка міжетнічних та міжнародних відносин.

7. В низці передових педагогічних вузів України слід відкрити окремі соціально-педагогічні факультети, що поряд з підготовкою працівників позашкільної освіти будуть випускати керівників системи народної та професійної освіти, педагогічних консультантів в органах державної влади, соціальних службах, в засобах масової інформації, закладах просвіти і культури. Серед іншого студенти повинні вивчати такі предмети як: економічна педагогіка, політична педагогіка, правова педагогіка, мистецька педагогіка, педагогіка масмедіа, етнопедагогіка.

8. Лише за умови опосередкованого впливу трудового виховання на процес трудової соціалізації, за умови опосередкованого впливу морального виховання дитини на її моральну соціалізацію, лише завдяки впливу політичного виховання на політичну соціалізацію, а етнічного виховання на хід етнічної соціалізації дитини, ми можемо реально розраховувати на те, щоб в результаті педагогічної діяльності держати хорошого працівника, професіонала, просто порядну людину, доброго громадянина і патріота.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К., 1999. – 62 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К., 1997. – 376 с.
3. Горький М. Избранные сочинения: В 16-ти томах: – М., 1979. – Т. 2
4. Мудрик А. Социальная педагогика. – М., 1999. – 183 с.

Марковець О. Л.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

ПРОФІЛАКТИКА ВИНИКНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ.

Результати сучасних вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічних досліджень свідчать про те, що професія вчителя відноситься до стресогених. Вчителів часто переживають негативні емоційні стани, спровоковані професійною діяльністю. Особливості педагогічної діяльності можуть призводити до професійної деформації – негативним змінам у структурі особистості фахівця, що знижують адаптивність і стійкість. Наслідком професійного стресу також може стати синдром емоційного вигорання, що вже претендує на роль професійного захворювання вчителів. Стрес, пов'язаний із професійною діяльністю, нерідко призводить до виникнення різних психосоматичних захворювань.

Усі перераховані вище фактори негативно впливають як на фізичний і психологічний стан учителів, так і на розвиток особистості і здоров'я учнів, на педагогічний процес.

У зв'язку з цим у період з 1998 року до 2002 року нами була проведена комплексна діагностика, метою якої було вивчення актуальних стресових станів учителів-практиків, а також студентів старших курсів після проходження ними педагогічної практики. У дослідженні брали участь вчителі міста Мелітополя, а також студенти Мелітопольського державного педагогічного університету. Результати проведеного дослідження виявили негативну тенденцію погіршення психічного і фізичного стану вчителів.

Було виявлено, що розвиток професійного стресу вчителів детермінується взаємодією особливостей професійної діяльності з соціальними факторами, і підсилюється особистісними характеристиками.

Серед особливостей професійної діяльності найбільш стресогеними виступають такі фактори як недостатня забезпеченість навчального процесу;